УДК: 331.5:330.322:004; JEL classification: O33 **DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2026-1-71**

Андрушків Богдан Миколайович, заслужений діяч науки і техніки України, д.е.н., професор кафедри управління інноваційною діяльністю та сферою послуг, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
Грушко Віктор Сергійович, кандидат економічних наук, доцент кафедри філософії та економічної теорії, Тернопільський національний педагогічній університет імені Володимира Гнатюка
Грушко Сергій Вікторович, Українська спілка художників комп'ютерної графіки, (Львів, Україна)
Кирич Наталія Богданівна, д.е.н., професор кафедри менеджменту та адміністрування, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Andrushkiv Bohdan Mykolaiovych, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Doctor of Economics, Professor of the Department of Innovation and Service Management, Ternopil National Technical University named after Ivan Pulyuy, https://orcid.org/0000-0003-4897-5539
Hrushko Viktor Serhiiovych, Ph. D. in Economics, Associate Professor of the Department of Philosophy and Economic Theory, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0001-5585-0588
Hrushko Serhii Viktorovych, Ukrainian Union of Computer Graphics Artists, (Ukraine, Lviv)
Kyrych Nataliia Bohdanivna, Doctor of Economics, Professor of the Department of Management and Administration, Ternopil National Technical University named after Ivan Pulyuy, https://orcid.org/0000-0001-7728-9787

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПРОЦЕСІВ ЗРОСТАННЯ КАПІТАЛУ НА РИНОК ПРАЦІ В УМОВАХ АКТИВНОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

PECULIARITIES OF THE IMPACT OF CAPITAL GROWTH PROCESSES ON THE LABOR MARKET IN CONDITIONS OF ACTIVE DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Андрушків Б. М., Грушко В. С., Грушко С. В., Демчук Д. М., Кирич Н. Б. Особливості впливу процесів зростання капіталу на ринок праці в умовах активного розвитку інформаційних технологій. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2026. Том 11. № 1. С. 370 – 374.

Andrushkiv B., Hrushko V., Hrushko S., Demchuk D., Kyrych N. Peculiarities of the impact of capital growth processes on the labor market in conditions of active development of information technologies. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2026. Volume 11. № 1, pp. 370 – 374.

Здійснений аналіз впливу процесу нагромадження капіталу на етапі швидкого розвитку інформаційних технологій на ринок праці. Досліджено вплив науково-технічного прогресу на вимоги до рівня кваліфікації робочої сили на сучасному ринку праці. Виявлено кореляційний зв'язок між зростанням частоти технічного переозброєння в економіці та відставанням освіти у забезпеченні своєчасної підготовки необхідної кількості професійних кадрів, здатних ефективно працювати в умовах швидкозростаючої та постійно ускладнюваної економіки. Розкрито зростання попиту на висококваліфікованих спеціалістів і водночас поступове зниження потреби постіндустріальної економіки на некваліфіковану робочу силу. Висвітлено переростання проблеми безробіття на рівні окремих національних економік у більш масштабний виклик швидкого збільшення частки зайвих людей для сучасного високотехнологічного глобалізованого світового господарства. Виявлено постійне зростання потоків нелегальної трудової міграції з країн, що перебувають на доіндустріальному етапі розвитку, під впливом перенаселення земель. Ці потоки спрямовуються до постіндустріальних держав, де пропозиція робочих місць для низькокваліфікованих працівників значно менша за кількість недостатньо освічених новоприбулих претендентів на роботу. Це призводить до збільшення маргіналізованих та люмпенізованих верств суспільства на глобальному рівні. Розкрито вплив процесу нагромадження зайвих людей на розвиток тіньової економіки і її криміналізації, що зумовлює постійне підвищення витрат на соціальне забезпечення зростаючої армії лишніх людей і на функціонування правоохоронної системи задля боротьби з наростанням масштабів протизаконного бізнесу і збільшенням злочинності у багатьох країнах світу. Виявлений ефект зниження ефективності національних та глобальної економік, незважаючи на зростання показників прибутковості на рівні окремих економічних одиниць.
Ключові слова: *науково-технічних прогрес, нагромадження капіталу, ринок праці, міжнародна трудова міграція, тінізація економіки, криміналізація економіки, люмпенізація.*

The impact of the process of capital accumulation at the stage of rapid development of information technologies on the labor market was analyzed. The impact of scientific and technological progress on labor force qualification requirements in the modern labor market was studied. A correlation was revealed between the increase in the frequency of technical re-equipment in the economy and the lag in education in ensuring the timely training of the necessary number of professional personnel capable of working effectively in rapidly growing, constantly complicated conditions. The growth in demand for highly qualified specialists and a gradual decrease in the post-industrial economy's need for unskilled labor were revealed. The growth of the unemployment problem at the level of individual national economies into a larger challenge of a rapid increase in the share of redundant people for the modern high-tech globalized world economy was highlighted. The constant growth in illegal labor migration flows from countries at the pre-industrial stage of development, driven by land overpopulation, was revealed. These flows are directed to post-industrial states, where the supply of jobs for low-skilled workers is significantly less than the number of insufficiently educated newcomers to the job market. This leads to an increase in the number of marginalized and lumpenized segments of society at the global level. The impact of the process of accumulating excess people on the development of the shadow economy and its criminalization is revealed, which leads to a constant increase in social security costs for the growing army of excess people and on the functioning of the law enforcement system to combat the growth of the scale of illegal business and the increase in crime in many countries of the world. The effect of a decrease in the efficiency of national and global economies is revealed, despite the growth of profitability indicators at the level of individual economic units.
Keywords: *scientific and technological progress, capital accumulation, labor market, international labor migration, shadow economy, criminalization of the economy, lumpenization.*

Вступ

Сучасна економіка під впливом чергової хвилі науково-технічних перетворень переживає наростаючий розрив між зростанням попиту на працівників, озброєних значним людським капіталом і їх дефіцитом, з одного боку, та швидким збільшенням надлишку низько кваліфікованих шукачів роботи на глобальних ринках робочої сили, з іншого. В умовах глобалізованої економіки формуються масштабні потоки переважно некваліфікованої трудової міграції з менш заможних країн, здебільшого з доіндустріальною економікою, до держав із високим рівнем техніко-технологічного розвитку, що призводить до формування значних верств хронічно безробітного населення. Таким чином,

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.

© Андрушків Богдан Миколайович, Грушко Віктор Сергійович, Грушко Сергій Вікторович, Демчук Дмитро Михайлович, Кирич Наталія Богданівна, 2026

позбавлений суспільного контролю процес нагромадження капіталу, зокрема, техніко-технологічного, замість озброєння людства новими можливостями для подолання труднощів стає причиною загострення суперечностей у соціумі, на цей раз у глобальних масштабах, між капіталізованою меншістю та невпинно зростаючою армією зайвих для високотехнологічної глобальної економіки людей.

Ці та інші обставини обумовлюють актуальність і своєчасність цієї проблематики та необхідність аналізу публікацій за темою дослідження.

Інформаційна науково-технічна революція надала додаткового імпульсу процесам концентрації і централізації капіталу, різко загострivши соціально-економічні суперечності між тими, хто знайшов чи бачить перспективу знайти собі місце у новій економічній реальності і зростаючою кількістю тих, хто поповнюватиме армію безробітних. Вивченню ролі у цих процесах фінансового капіталу присвятили свої дослідницькі роботи британський вчений Ніл Фергюсон [9], український науковець Володимир Ільїн [3]; експонетний характер розвитку негативних тенденцій в економіці розкрили американці Донелла Медоуз, Денніс Медоуз і норвежець Йорген Рандерс [5]; важливість ролі суспільних інститутів під час вирішення викликів, які постають перед людством, актуалізував американський економіст Дуглас Сесіл Норт [6]. Водночас досі залишається поза увагою дослідників вивчення процесів переростання проблеми безробіття вже в масштабах глобалізованої економіки у нову якість – зайвості все більшої частки низькокваліфікованих претендентів на роботу. У високотехнологічній реальності, яка організовується навколо обслуговування процесу нагромадження капіталу, люди щораз більше набувають ознак проблемних конкурентів за можливість освоєння обмежених ресурсів. Таким чином, наростаючі суперечності між нагромадженням капіталу та людьми потребують якнайшвидшого осмислення і знаходження шляхів та інструментарію їх подолання.

Формулювання цілей статті

Мета наукової роботи полягає у розкритті особливостей впливу процесу нагромадження капіталу на ринок робочої сили на етапі бурхливого розвитку інформаційних технологій. Виявлення основних тенденцій і закономірностей у сфері зайнятості, викликів, які постають перед суспільством, зокрема щодо підготовки фахівців для високотехнологічної економіки, яка динамічно модернізується, і формування запобіжних заходів, спрямованих на недопущення переростання безробіття у проблему соціальної зайвості, а відтак – загострення соціальних суперечностей у глобалізованій економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження

З бурхливим розвитком інформаційних технологій відбуваються багатогранні трансформації в різних сферах економіки. Як наслідок, тенденції кількох останніх століть під впливом розширення можливостей сучасної економіки набувають нових форм, пришвидшують темп життя, актуалізуючи масштабні виклики для існуючої цивілізації. Процес нагромадження капіталу, під впливом можливостей, які відкрили інформаційні технології, спричинив не лише ріст прибутковості на рівні окремих суб'єктів економічної діяльності, а й загострив ситуацію на ринку праці. Ускладнення технологій обумовило зростання вимог до рівня кваліфікованості робочої сили і разом із цим трансформацію проблеми безробіття у соціальну безвихідь, для все більшої кількості людей, частка яких повсякчас зростає. Отже, завданнями цього дослідження є пошук шляхів і механізмів вирішення цієї проблематики.

Економіка з початку своєї появи була націлена на виробництво благ, необхідних для задоволення потреб людей.

Як пояснює «Wikipedia» економіка – це наука про раціональне використання обмежених ресурсів для задоволення безмежних потреб, а також система господарської діяльності, що охоплює виробництво, розподіл, обмін та споживання товарів і послуг, і відносини, що виникають між людьми у процесі цієї діяльності,

З часом розуміння економіки стало охоплювати змагання за грошові доходи, за владу, за збільшення впливу і т. д. Люди у цій сфері діяльності тривалий час розглядалися водночас і як рушійна сила будь-якої активності, і як кінцеве призначення, заради якого здійснюються витрати зусиль, часу і ресурсів. Проте на сьогодні розвиток технологій створює ситуацію, коли люди втрачають своє особливе привілейоване становище – потреба у них швидко зменшується, знижується і необхідність утримувати економіку виключно в рамках вирішення лише проблеми життєзабезпечення потреб суспільства. Технологічний прогрес крок за кроком спричинює збільшення надлишку людей на ринку праці. Цей процес розгортається паралельно зі зростанням цін на природні ресурси під впливом швидкого збільшення попиту на них і труднощів із забезпечення відповідних обсягів їх пропозиції в силу обмежених можливостей планети. Нові реалії обумовлюють зміну цілей економіки, де пріоритетну роль починає відігравати змагання усіх за підвищення кожним свого становища у владно-фінансово-майновій ієрархії, що водночас супроводжується зниженням доступності для все більш широкого кола людей, необхідних для виживання ресурсів [5].

Водночас швидкість технологічних перетворень помітно випереджає спроможність освіти встигати за цими змінами і забезпечувати кожне наступне покоління необхідними знаннями, які мають формувати у здобувачів фахової підготовки достатній рівень професійної компетентності для довготривалого підтримання людьми власного добробуту. У кращому випадку отриманих знань вистачає лише на обмежений період у житті людей, після якого нова хвиля технологічних перетворень знецінює раніше опановані вміння і навички. Таким чином, постійно знижується як попит на низькокваліфіковану робочу силу, так і частка тих, чиї фахові компетенції відповідають вимогам ринку праці. У результаті зростає не просто безробіття, а й проблема появи великої армії зайвих для сучасної економіки людей, кількість яких невпинно зростає. Як наслідок, людям у кожному наступному поколінні у масштабах світу стає все складніше не лише самореалізовуватись, а й елементарно знаходити собі місце у швидко змінюваній соціально-економічній реальності та надійні засоби для свого виживання [7, с. 378–379].

Під впливом нових реалій діти для батьків поступово перестають виконувати роль засобу соціального страхування їх старості, яку перебирають на себе інститути суспільства [6]. Очевидно, що зниження народжуваності, а згодом і депопуляція, яка охоплює все нові країни і народи під впливом урбанізації, стають наслідком дисфункцій, породжених самою логікою розвитку сучасної моделі економіки. Наступною проблемою стає зростання частки літніх людей, які потребують не лише матеріального утримання, а й часто догляду, що лягає додатковим тягарем на суспільні фонди.

Сім'я тривалий час функціонувала як важлива ланка суспільства, яка забезпечувала відтворення трудових ресурсів та соціальне страхування осіб, які втрачають працездатність. Однак сучасні економічні реалії підривають доцільність її функціонування у тому форматі, в якому вона існувала багато тисячоліть. Таким чином, інститут сім'ї у нинішній час втрачає свою традиційну роль. Міграція людей в економічно більш благополучні країни певною мірою до останнього часу дозволяла розвинутим державам долати труднощі з відтворенням робочої сили і зменшувати

проблему їх надлишку у менш успішних, але з вчасною підготовкою необхідної кількості фахівців потрібної кваліфікації освіта не справляється. Водночас цей процес породжує проблеми нагромадження у суспільствах з високою часткою прийшлого населення маргіналізованих верств, абсолютно непристосованих до життя в умовах функціонування високотехнологічної економіки. У боротьбі за власне виживання у надрах цих швидкозростаючих чисельно груп людей стали розвиватися різноманітні форми криміналізованої тіньової економіки, формуючи у таких соціумах запит на розширення витрат з боку держав, які їх прийняли, на забезпечення функціонування правоохоронних органів і боротьбу з організованою злочинністю [2, с. 81–86]. Таким чином, економіка націлена на максимізацію результативності своєї діяльності для окремих економічних одиниць, починає демонструвати помітне зниження своєї ефективності на рівні складно організованих систем, таких як держави чи їх об'єднання, а в масштабах глобалізованої економіки породжувати екзистенційні загрози для людства [8].

Зниження сучасною економікою здатності ефективно долати ускладнення, які постають перед суспільством, є лише частиною проблем, що породжуються у її надрах. Економіка як система націлена на виробництво благ, необхідних для задоволення суспільних потреб, на певному етапі трансформувалась у процес, в якому гроші як символічні знаки успіху і разом з цим засоби нагромадження владних можливостей, стали важливішими за самих людей [3, с. 439–445]. Сьогодні люди дедалі більше набувають ознак пасивності, стаючи затратною складовою існуючої економічної системи та перешкодою на шляху техніко-технологічного прогресу, для якого модернізація реальності стає важливішою за тих, кому вона мала б служити. У результаті форма починає домінувати над життям. У той час, коли на початку бурхливого розвитку науково-технічного прогресу машини лише розпочали процес витіснення людей з виробництва, то на сьогодні актуалізується питання вже їх зайвості у сучасному економічно високорозвинутому світі. Очевидно, що для бізнесу значна кількість людей не є необхідною, а пріоритетом залишаються власні грошові доходи; безкомпромісна конкурентна боротьба за них і стає головною причиною знецінення Homo sapiens.

Таким чином, можна виявити поетапний процес зміни смислів. У доіндустріальному періоді економіка постає як інфраструктура, спрямована на забезпечення людей благами. З буржуазними перетвореннями економіка набуває ознак системоформуючої сфери діяльності суспільства, від функціонування якої починають все більше залежати усі інші. Водночас, досліджуючи еволюцію капіталістичної економіки, американський учений Джон Роджерс Коммонс дійшов висновку, що і вона вже на цей час пройшла у своєму розвитку кілька періодів: торговельний, підприємницький, фінансовий та інституційний.

На торговельній стадії сформувалося світове господарство. На підприємницькій — відбулося перетворення капіталу на визначальний фактор економіки, що було ознаменовано її входженням у монополістичний період розвитку, супроводжувалося тоталітарними тенденціями та масштабними війнами. Перемога банківського капіталу над промисловим означала чергову зміну смислів і перехід економіки на хрематистичний етап, коли грошовий прибуток остаточно одержав пріоритетність над виробництвом. Перехід до інституційного періоду відбувся синхронно з бурхливим розвитком інформаційних технологій і, ймовірно, значною мірою завдяки їм, що супроводжувалось підпорядкуванням машинним алгоритмам логіки функціонування величезної кількості взаємодій між суб'єктами економічної діяльності різного рівня. Алгоритми своєю чергою реалізовують вузько визначені стратегії, в яких не враховується вся складність життя. Для машинних алгоритмів у реальності існує значна кількість «сліпих зон», через що багато факторів залишаються неврахованими, а ті, що беруться до уваги, розглядаються лише як ресурс. Таким чином, люди як трудові ресурси у сучасній економічній реальності у все більшій мірі починають розглядатися через призму небажаних витрат, які негативно позначаються на грошових доходах.

Оскільки частка незайнятих людей зростає, цінність знань, які надає освіта, швидко девальвується, витрати на підтримку функціонування сучасної фінансово-споживацької цивілізації збільшуються, а ресурси планети водночас невпинно вичерпуються, то очевидно, що існуюча модель економіки демонструє ознаки наближення до моменту вичерпання своїх можливостей. Уникнути наростання некерованої турбулентності і непередбачуваності у глобалізованому світі навряд чи можливо, тому, очевидно, що лише нова економічна модель, нові пріоритети, нові сенсі спільної діяльності із забезпечення прийнятних умов життя людей можуть дозволити не допустити небезпечного розвитку подій.

Очевидно, що культ соціально-економічного прогресу у тому розумінні як його сформували мислителі епохи Просвітництва, призвів не просто до відкидання традиційних форм організації життя, звичних смислів і цінностей, але й став причиною ескалації проблем на нинішньому етапі розвитку [7, с. 404–406]. У ринковій економіці цінується те, що в дефіциті, а науково-технічний прогрес, підпорядкований грошовому прибутку, створює ситуацію, за якої людські ресурси опиняються в надлишку. Люди під впливом технологічних перетворень крок за кроком трансформуються із найбільшої цінності у джерело проблем для головних вигодоодержувачів сучасної економіки. Необхідно зауважити, що ці поняття у воєнний та повоєнний час допускають дещо відмінні значення.

Довідково: Вигодоодержувач – це особа, яка фактично отримує фінансову вигоду або дохід від певної операції, компанії чи правового утворення. Цей термін може стосуватися як фізичних, так і юридичних осіб, а в юридичній практиці він часто взаємозамінний з поняттям «кінцевий бенефіціарний власник». Вигодоодержувачем є людина, яка контролює діяльність компанії або має частку у статутному капіталі понад 25%.

Техніко-технологічна модернізація зовнішніх форм організації життя людей дозволила досягнути значних успіхів у багатьох сферах, однак водночас був запущений процес безперервного збільшення частки зайвих, частиною яких в досяжній перспективі може стати більшість.

У серцевині масштабних процесів, які спричинюють знецінення людей, депопуляцію, вичерпання ресурсів планети, деградацію природного середовища, лежать хиби в організації сучасної економіки, в якій головною рушійною силою постає егоїстичний особистий інтерес, в основі якого – прагнення максимізації вигоди. На нинішньому етапі вигоду найповніше вдається максимізувати у процесі пришвидшення темпів руху віртуального капіталу. Таким чином, інформаційна революція не лише спричинила зміни у сфері виробництва благ, пришвидшила трансакційні взаємодії, але й змінила вирішальним чином сенси економічної активності, епіцентр якої став зміщуватись у сферу з більш високим рівнем прибутковості, спочатку у торгівлю матеріальними благами, згодом – фінансовими активами, а на сьогодні перетворення останніх у симулякр, який все більше втрачає зв'язок з дійсністю, в якій і реалізовується процес задоволення реальних суспільних потреб. У результаті феноменальні успіхи у нагромадженні симулякризованого фінансового капіталу (поняття постмодерністської філософії: означає зображення, копію того, чого насправді не існує) розгортаються паралельно як із вичерпанням ресурсів планети, деградацією природного середовища, так із знеціненням людей як першопричини і кінцевої мети традиційної економіки. Як наслідок, цифровізований фінансовий капітал став причиною девальвації ролі людей і створення між

ними нездорової конкуренції: за засоби виживання – серед тих, хто перебуває внизу соціально-економічної піраміди, і за можливість зайняти вище місце в цій ієрархії – серед більш успішних учасників. Причому у цій соціально-економічній піраміді учасники змагань конкурують між собою за вищий статус дедалі менше завдяки внеску в благополуччя соціуму, а дедалі більше – завдяки своїм можливостям нагромаджувати суспільне багатство у власних руках через механізми узаконеного, але суспільством неконтрольованого перерозподілу, що функціонують на основі маніпуляцій з оцінкою вартості цінних паперів [9, с. 295–307].

В умовах витіснення людей машинами із різних сфер економіки потреба рахуватись з інтересами зайвих індивідів швидко знижується. У результаті зникає мотив народжувати дітей й водночас сенс існування інституту сім'ї. Суспільство крок за кроком атомізується, старішає, втрачаючи бажання до свого відтворення у майбутніх поколіннях.

У результаті підміни сенсу функціонування економіки і перетворення її у сферу діяльності, спрямовану на розбудову грошово-владної піраміди, для якої все в навколишньому середовищі, разом із людьми, постає як засоби власного масштабування, то закономірно, що ця форма активності знекровлює всі задіяні нею потенції довкілля, маргіналізуючи все, що не несе для неї практичну користь. Окрім того, у такій моделі економіки зайві для неї люди розглядатимуться не просто як менш цінна складова середовища, а як конкуренти за обмежені ресурси. А з конкурентами в ринковій економіці ведуть боротьбу аж до повної перемоги над ними, позбавлення їх спроможності реалізовувати свої інтереси насамперед щодо освоєння ресурсів. Таким чином, для сучасної моделі економіки люди набули ознак проблемних елементів системи.

Таким чином, економіка, яка набула статусу головної системоформуючої сфери діяльності у суспільстві, на нинішньому етапі свого розвитку трансформувалась із засобу виживання людей у процес, який несе їм загрозу. Сучасна економіка постає для них передусім як сфера, в якій точиться конкурентна боротьба всіх один з одним з періодичним вибуванням. При цьому внаслідок бурхливого розвитку технологій відсоток тих, хто потраплятиме у категорію зайвих, буде постійно зростати. І якщо на сьогодні у послугах більшості людей існуюча економічна система ще відчуває потребу, то при збереженні існуючих тенденцій коло зайвих може охопити критичну кількість мешканців планети. Коли ж драматизм ситуації поєднується з невмотивованістю мільярдів народжувати наступне покоління, то це вже актуалізуватиме проблему не лише відтворення трудових ресурсів, а й здатності людства зберегти себе як вид.

Якщо з першими індустріальними революціями машини зменшували потребу в людях на виробництві, то з бурхливим розвитком інформаційних технологій віртуальні симулякри радикально загострюють проблему сенсу життя Homo sapiens в умовах їх зайвості для економіки, а водночас і для сформованої капіталоцентризмом сучасної цивілізації. Очевидно, що розвиток штучного інтелекту призведе до ще більш складної ситуації щодо перспектив людства.

З точки зору ефективності, машинній цивілізації, керованій штучним інтелектом, зайві для економіки люди, яких потрібно утримувати чи протидіяти їхній тіньовій діяльності, постають як фактор зниження віддачі від кожної затраченої одиниці енергії, часу, ресурсів. Водночас і задіяні в економічній діяльності особи у нових обставинах знецінюються як суб'єкти, оскільки у новій реальності вони постають як додатки до системи інформаційних машин, чия роль зводиться до забезпечення її безперебійного функціонування. При цьому не лише забезпечення функціонування цієї системи визначається математичними алгоритмами, але й ледь не кожен крок, задіяних в економіці людей, узалежнюється від порядку роботи цього глобалізованого механізму з трансформації ресурсів природи, середовища життя, людей у токсичні відходи, фінансові симулякризовані активи, люмпенізацію широких верств суспільства. Тенденції засвідчують, що існуюча модель економіки не просто ігнорує потреби людей, а й формує підґрунтя для розвитку антигуманних тенденцій і несе екзистенційну загрозу людству.

Очевидно, що мотивом дій осіб, які визначають спрямованість трансформацій в економіці, є прагнення максимізувати свої впливи і владу, для чого й використовуються оцифровані фінансові активи, які проявили свою найвищу ефективність у процесі нагромадження капіталу, хоч і за рахунок втрати їх зв'язку з процесом задоволення потреб суспільства [1]. Таким чином, віртуальна квазіреальність відкрила можливість надшвидкої концентрації влади у вузького кола суспільних груп, водночас породивши процес зростання частки зайвих людей, спричинивши старіння і поступове вимирання економічно успішних націй, перетворивши життя задіяних в економічній діяльності у безкінечні перегони за успіхом. Ці перегони ніколи не припиняються, оскільки успіх у змаганні за нагромадження грошей чи капіталу як засобу їх примноження, а також влади, яку ці ресурси дають, має нечітко визначені межі. Коловорот, сформований обігом віртуального капіталу у мережі, ритм якого визначають інформаційні машини, втягує людство, глобалізоване цією економікою, у безкінечний марафон заради досягнення кожним певних «призів», що залежать від його місця в соціально-економічній ієрархії: фінансових активів, реального капіталу – для тих, хто на верху; майна, модних речей – для тих, хто всередині; задоволення базових потреб – для тих, хто внизу. При цьому цей коловорот спрямовує людство до виснаження природи, вичерпання ресурсів, майбутнього масштабного скорочення населення і, врешті-решт, до реальної загрози краху існуючої фінансово-споживацької цивілізації.

Факти засвідчують, що квазіекономіка не лише підміняє економіку виробництва благ і життєзабезпечення суспільства, а й стає причиною розвитку згубних тенденцій у реальній економіці, природі, людській цивілізації.

Довідково: Квазіекономіка (від лат. quasi – ніби, майже) стосується явищ в економіці, які імітують справжні ринкові процеси або державні функції, але не є ними повністю.

Без зміни парадигми функціонування економіки та повернення їй функцій підтримання життя на належному рівні замість майданчика, де відбувається війна всіх проти всіх за вище місце у соціально-економічній ієрархії, як це є на сьогодні, вийти з небезпечної колії, яка веде до швидкого зростання найрізноманітніших ризиків, буде неможливо.

Закон спадної граничної корисності, дію якого довів німецький економіст Херман Госсен, доводить, що є межі корисного ефекту від набутих благ, після досягнення якої метою подальшої реалізації людьми свого особистого інтересу є лише прагнення максимізації влади. У той час як надлишки матеріальних благ можуть створювати їх власникам додаткові проблеми з їх обслуговуванням, збільшення кількості грошей як знаків багатства чи цінних паперів як засобів їх примноження вже не несе з собою подібних ускладнень. У наш час віртуальний фінансовий квазікапітал у розпорядженні лідерів змагання за соціально-економічну першість проявив свою найвищу ефективність у забезпеченні темпів підвищення їх впливовості. Водночас ефективність у віртуальній сфері досягалася за рахунок деформацій і дисфункцій у тій реальності, від функціонування якої залежить не просто якість життя широких верств суспільства, а й саме його існування.

Таким чином, або суспільство спроможеться взяти під контроль капітал, його нагромадження, рух, сформує запобіжники для недопущення його концентрації у вузького кола суб'єктів і підпорядкує його діяльність інтересам всього суспільства, а не окремих його груп, або ж небезпечні наслідки для соціально-політичної та економічної

стабільності стануть невідворотними. Інтереси людства, з урахуванням необхідності задоволення потреб усіх людей, завжди мають бути вищими, ніж інтереси капіталу. Не людьми слід жертвувати заради примноження капіталу вузького кола осіб, а власників капіталу суспільство має змусити керувати своїми активами так, щоб це не породжувало проблеми «зайвості» людей. Своєю чергою, і споживацькі запити сучасників мають мати визначені межі і сумарно не створювати непомірно високе навантаження на природне середовище, щоб це не могло створювати загрози для безпеки біосфери і довготривалого забезпечення наступних поколінь людства необхідними ресурсами.

Людство, як сукупність усіх його представників, за жодних обставин не повинне страждати через егоїстичні інтереси власників капіталу. Це має стосуватись і процесів: науково-технічний прогрес має служити не окремим суспільним групам, а усім людям і не повинен набувати пріоритетності перед безпекою життя усіх, тим більше – знецінювати значимість навіть одного представника Homo sapiens. Як головний критерій соціально-економічного прогресу суспільства за основу варто було б взяти задоволення базових потреб людей, які виділив Абрагам Маслоу, та частку індивідів, які досягають повноти власної самореалізованості, особистого щастя [4, с. 253–279]. Враховувати слід також забезпечення сталого відтворення чисельності людей та окремих етнокультурних спільнот, благополуччя природного середовища і постійне підвищення культурного потенціалу соціуму. Під час визначення рівня задоволення базових потреб людей слід також враховувати закон спадної граничної корисності, що має передбачати запобігання споживацьких надмірностей і марнотратства ресурсів. Очевидно, що визріли передумови для переорієнтації самоствердження людей зі сфери споживання у царину інтелектуальних і культурних досягнень. Постіндустріальна стадія розвитку економіки значною мірою підготувала ґрунт до такого переходу.

Дослідження виявляють кореляцію між рівнем розвитку інтелекту, культурою суспільства та економічними досягненнями. Водночас інтелект та культурний потенціал до останнього часу розглядаються як засоби забезпечення економічного зростання та водночас накопичення владних ресурсів у лідерів економічних змагань. Зміна сенсів має вплинути на перетворення цих нинішніх засобів у пріоритети.

Науково-технічний прогрес дозволив людству досягти достатньо високого рівня продуктивності в економіці, підвівши на цей момент суспільство до точки біфуркації, в якій різко загострюється необхідність зробити доленосний для свого майбутнього вибір: в який спосіб надалі використовувати опанований соціумом техніко-технологічний ресурс. В економіці рішення приймаються здебільшого на користь тих чи інших соціально-економічних груп. До останнього часу головними вигодоотримувачами від прийнятих рішень були лідери у нагромадженні капіталу, проте на нинішній момент їх інтереси вступають у жорсткий конфлікт з інтересами людства, значна частина якого може виявитись зайвою у новій економічній реальності.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, обставини, що формуються в т.ч. і війною, обумовлюють необхідність зміни парадигми розвитку економіки. Альтернативою нинішньої моделі економіки могла стати система господарювання в якості інфраструктури, як це було характерно для традиційної економіки, але з врахуванням функціонування галузей, породжених наступними науково-технічними революціями, із забезпечення усіх людей необхідними для життя благами і водночас встановлення обмежень на споживацькі надмірності. Не квазікапітал має визначати потрібність людей, а цінність усіх складових економіки повинна встановлюватись на основі їх здатності задовольняти потреби усіх членів суспільства у необхідних для їх життєзабезпечення обсягах. Вагомим фактором запобігання розвитку такого негативного процесу як концентрації фінансово-матеріальних ресурсів у вузького кола осіб, міг би стати значний податок на спадщину для найбільших спадкоємців чи навіть встановлення допустимих величин успадкованого і перерозподіл одержаних доходів у соціальні фонди задля підтримки найуразливіших груп населення. Лібералізм, як ідеологія великого капіталу, має поступитись солідаризму всіх з усіма (не лише сучасників, але й прийдешніх поколінь) задля недопущення небезпечного розвитку процесів в глобалізованій економіці та у суспільстві. Інструментом якісних змін мають стати суспільні інститути підпорядковані інтересам соціуму, а не логіці функціонування машинних алгоритмів, за лаштунками впровадження яких можна виявити інтереси власників найбільшого капіталу.

Література

1. Андрушків Б.М., Грушко В.С. Зміни парадигм розвитку економіки, панівних форм капіталу та нові виклики сучасних трансформацій. *Соціально-економічні проблеми і держава.* 2020. Вип. 23. № 2. С. 34-45. DOI: https://doi.org/10.33108/sepd2020.02.034
2. Де Сото Ернандо. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає на Заході і ніде більше. Київ: Наш формат, 2017. 232 с.
3. Ільїн В. В. Фінансова цивілізація. Київ: Книга. 2007. 528 с.
4. Кауфман С. За межами піраміди потреб. Київ: Лабораторія. 2023. 400 с.
5. Медоуз Д., Рандерс Й., Медоуз Д. Межі зростання. 30 років потому. / пер. з англ. К. Гуменюк, О. Кендзіор. К.: Пабулум. 2018. 464 с.
6. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 2000. 198 с.
7. Седлачек Т. Економіка добра і зла / пер. з чес. Т. Окопна. Львів: Видавництво Старого Лева. 2017. 520 с.
8. Стіґліц Дж. Глобалізація та її тягар: Київ: Вид. дім «КМ Академія». 2003. 252 с.
9. Фергюсон Ніл. Еволюція грошей. Фінансова історія світу. Київ: Наш формат. 2017. 384 с.

References

1. Andrushkiv, B. M., Hrushko, V. S. (2020). Zminy paradyhm rozvytku ekonomiky, panivnykh form kapitalu ta novi vyklyky suchasnykh transformatsii [Changes in economic development paradigms, dominant forms of capital, and new challenges of modern transformations]. *Socio-Economic Problems and the State*, iss. 23, no. 2, pp. 34-45. https://doi.org/10.33108/sepd2020.02.034.
2. De Soto, H. (2017). *Zahadka kapitalu. Chomu kapitalizm peremahaie na Zakhodi i nide bilshe* [The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else]. Kyiv: Nash Format.
3. Ilyin, V. V. (2007). *Finansova tsyvilizatsiia* [Financial Civilization]. Kyiv: Knyha.
4. Kaufman, S. B. (2023). *Za mezhamy piramidy potreb* [Transcend: The New Science of Self-Actualization]. Kyiv: Laboratoriia.
5. Meadows, D. H., Randers, J., Meadows, D. L. (2018). *Mezhi zrostannia. 30 rokiv potomu* [The Limits to Growth: The 30-Year Update]. Kyiv: Pabulum.
6. North, D. C. (2000). *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]. Kyiv: Osnovy.
7. Sedlacek, T. (2017). *Ekonomika dobra i zla* [Economics of Good and Evil: The Quest for Economic Meaning from Gilgamesh to Wall Street]. Lviv: Staryi Lev.
8. Stiglitz, J. E. (2003). *Hlobalizatsiia ta yii tiahar* [Globalization and Its Discontents]. Kyiv: KM Akademiia.
9. Ferguson, N. (2017). *Evoliutsiia hroshei. Finansova istoriia svitu* [The Ascent of Money: A Financial History of the World]. Kyiv: Nash Format.

Стаття надійшла до редакції / Received 05.01.2026 **Прийнята до друку / Accepted 18.01.2026**
Опубліковано/ Published 25.02.2026